

УДК 330.5:339.137.2:330.3

Ягельська К.Ю.

Донецький національний технічний університет

Оцінка національної конкурентоспроможності в складі моніторингу економічного розвитку країни

Ключові слова: конкурентоспроможність, економічний розвиток, індикатор, оцінка.

Постановка проблеми. В умовах незавершеної ринкової трансформації економіки України та посилення тиску глобальної конкуренції проблеми економічного розвитку та підвищення національної конкурентоспроможності набувають особливо гострого значення, адже перспективи країни зайняти стійку позицію в світогосподарській системі все більш віддаляються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці національного економічного розвитку та конкурентоспроможності приділено значну увагу з боку зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як М. Портер, Дж. Сакс, М. Фрідмен, Р. Солоу, А. Маршалл, Ф. Хайек, Л. Ерхард, Дж. М. Кейнс, В. Семиноженко, Г. Азоев, Д. Юданов, В. Дикань, Я. Базилюк, І. Соловйов, А. Філіпенко, Г. Загорна, Ю. Полунєєв, Л. Антонюк, О. Шнирков, Я. Жаліло та багато інших. Проте масштабність досліджуваних категорій обумовлює значну кількість невирішених питань, наприклад, до сьогодні не існує як єдиної уніфікованої методики оцінки національної конкурентоспроможності, так і оцінки економічного розвитку.

Мета статті - дослідити особливості вимірювання національної конкурентоспроможності і визначити її місце в складі моніторингу національного економічного розвитку.

Основні результати дослідження. З поняттям конкурентоспроможності нерозривно пов'язана категорія економічного розвитку, що є більш глобальним та ємним поняттям. Національний економічний розвиток розуміємо як внутрішньо

детермінований процес якісних структурних трансформацій національної економічної системи та її функціонування в межах реалізації національного інтересу за новим вектором руху. Культуру, політику, техніку, екологію вкладаємо в зміст соціально-економічної системи як невід'ємні складові якісного її функціонування. Окреме місце в цій системі приділяємо саме конкурентоспроможності.

Спроби довести, що конкурентоспроможність є інструментом соціально-економічного розвитку країни знаходимо у О. Макари [1]. Ю. Стіван доводить, що створення умов підвищення конкурентоспроможності економіки є одним із головних факторів забезпечення високого рівня життя нації і надає розвитку нового поштовху [2]. Н. Гранжевська вважає, що основним чинником успішного розвитку господарських систем за умов постіндустріальних зрушень також є конкурентоспроможність [3, с.341]. Однак для забезпечення прагматики будь-якої категорії недостатньо її визначення в традиційному розумінні. Потрібна свого роду експлікація, яка б встановлювала хоча б на найзагальнішому рівні взаємозв'язок самої категорії та її змістотворних компонентів з іншими категоріями предметної області [4, с.2], отже, спробуємо скоординувати зазначені вище категорії та встановити ступінь їхньої взаємопов'язаності.

За попередніми дослідженнями [5], розвиток характеризує якісні зміни об'єктів, появу нових суспільних форм, інновацій, нововведень, трансформацію внутрішніх і зовнішніх зв'язків цих об'єктів та зміни в їх функціонуванні, тобто економічний розвиток являє собою якісні структурні трансформації економічної системи та її функціонування, враховуючи поліпшення соціального та духовного рівня життя. Однозначного визначення терміну «національна конкурентоспроможність» в літературі не існує. Деякі дослідники виміряли його порівнянням обмінних курсів, процентних ставок, бюджетних дефіцитів, вартістю робочої сили, оподаткування, природних ресурсів, політики держави й інших показників [6, с.62]. Категорія конкурентоспроможності країни пояснюється в науковій літературі як політико-економічна концепція, як довгострокове зростання, як властивість економіки, як спроможність країни утримувати свою присутність на міжнародних ринках. Вона

характеризує ефективність діяльності державних органів влади щодо формування сприятливих економічних, політичних, соціальних та інших умов для сталого розвитку країни і забезпечення добробуту її громадян [7, с. 55].

З одного боку, конкурентоспроможність є результатом економічного розвитку, адже чим вище рівень розвитку, тим вище має бути і конкурентоспроможність. Безумовно, багато чинників забезпечують конкурентоспроможність і місця за різними рейтингами, наприклад, Катар, що за даними звіту Global Innovation Index 2011 (GII) [8], за темпами зростання ВВП на одного зайнятого посів перше місце, при цьому не слід забувати, що Катар – третя в світі країна по запасам природного газу й крупний експортер нафти й нафтопродуктів, що забезпечує лідерські позиції країни. Не дарма, згідно з теорією конкурентних переваг М. Портера, рівень конкурентоспроможності країни залежить від того, блага якого роду вона здатна відтворювати, ресурси якого роду для неї при цьому доступні та які види зовнішньоекономічних операцій вона при цьому виконує [3, с.340].

З іншого боку, постіндустріальна сфера висуває нові вимоги до конкурентоспроможності: з прискоренням науково-технічного розвитку і перетворенням науки на рушійну силу соціально-економічного розвитку змінюються її фактори та індикатори. Конкурентоспроможність національної економіки в постіндустріальному вимірі є виявом синергійної природи соціально-економічної системи, здатної інтегрувати інтереси суб'єктів господарювання різних рівнів та спрямовувати їхню діяльність у русло успішного динамічного розвитку в глобальному світогосподарському середовищі [3, с.338]. Тобто якщо конкурентоспроможність не розглядати як результат, її концепція постає зовсім в іншому вимірі. На динамічний аспект конкуренції вперше звернув увагу М. Данн, на думку якого найважливішою властивістю конкурентоспроможності є її зміна в часі. Під конкурентоспроможністю він розуміє гнучкість, з якою національна економіка спроможна передбачити структурні зміни і адаптуватися до них [4, с.3]. Конкурентоспроможність національної економіки є одночасно й засобом (де мета –

підвищення рівня життя населення країни), і метою (лише конкурентоспроможні країни мають вищий рівень життя) [9, с.10].

Отже, конкурентоспроможність сучасних високорозвинених країн оснований, головним чином, на технологічних перевагах, в той час як відсталі країн - на ресурсних. Іншими словами, природа конкурентоспроможності багатих і бідних країн різна. Більше того, джерело конкурентоспроможності країни досить точно характеризує етап її економічного розвитку [4, с.6], не дарма для визначення індексу глобальної конкурентоспроможності всі країни групуються на «початкову», факторно керовану стадію розвитку; групу країн інвестиційно керованої стадії розвитку та на країни інноваційно керованої стадії розвитку. Тобто, на нашу думку, цілком логічно вважати національну конкурентоспроможність однією з цілей національного економічного розвитку, його засобом та індикатором.

Питання вимірювання конкурентоспроможності національних економік є досить дискусійним з огляду на значну кількість факторів та інваріантність їхнього впливу, крім того, сучасні постіндустріальні тенденції та поглиблення глобалізаційних процесів модифікують наявні підходи до визначення критеріїв конкурентоспроможності національних економік [3, с.336].

Відомо три основних підходи до оцінки і зіставлень конкурентоспроможності країн. Перший підхід заснований на розрахунку значень питомої оплати праці, що є функцією таких характеристик, як продуктивність праці, заробітна плата та валютний курс. Інший підхід до оцінки конкурентоспроможності виходить з аналізу реалізованих конкурентних переваг за даними про результати зовнішньоторговельної діяльності країни та даними про зміну частки вітчизняних товарів у внутрішньому товарообігу. Третій - засновано на зіставленні країн за рейтингами конкурентоспроможності [4, с.7], якими займаються декілька центрів із вивчення конкурентоспроможності. Серед найвідоміших – Інститут стратегії й конкурентоспроможності при Гарвардському університеті (США), Міжнародний інститут менеджменту (Лозанна, Швейцарія), Міжнародний економічний форум (Давос, Швейцарія). Наприклад, останній критерії конкурентоспроможності

національної економіки групує у зведений індекс конкурентоспроможності, що складається з дванадцяти субіндексів: державні та суспільні установи, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта, середня, вища та професійна освіта, ефективність товарного ринку, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, удосконалення бізнесу, інновації.

Важливою узагальнюючою характеристикою конкурентоспроможності країни може служити показник валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення [4, с.7], водночас, якщо Всесвітній Економічний Форум трактує конкурентоспроможність як здатність національної економіки досягати високого рівня економічного зростання, що вимірюється в щорічному прирості ВВП на душу населення, то Міжнародний Інститут Розвитку Менеджменту підкреслює, що конкурентоспроможність не може бути зведена до ВВП і продуктивності [6, с.62].

На окрему увагу заслуговують результати досліджень Є. Ясіна, що запропонував чотири видові групи конкурентоспроможності, оцінка яких дозволить виміряти загальний рівень національної конкурентоспроможності: зовнішню, внутрішню, конкурентоспроможність за ресурсами, конкурентоспроможність інститутів [10]. А. Белов удосконалив цю класифікацію, виділивши наступні групи і показники: 1) зовнішня група з показниками «експорт» та «RCA»; 2) внутрішня конкурентоспроможність з показником «збалансованість»; 3) конкурентоспроможність за ресурсами з показниками «продуктивність праці» та «ступінь зносу основних фондів»; 4) конкурентоспроможність інститутів з показником «рівень корупції»; 5) конкурентоспроможність банківської системи з показником «розмір відсоткових ставок по кредитах»; 6) конкурентоспроможність фінансової системи з показниками «сальдо торгового балансу», «обсяг іноземних інвестицій», «обсяг державного боргу», «норма накопичення», «інфляція»; 7) конкурентоспроможність системи охорони здоров'я з показниками «смертність малюків», «смертність дітей віком до п'яти років», «тривалість життя чоловіків та жінок», «численність лікарів»; 8) конкурентоспроможність системи освіти з

показниками «співвідношення численності учнів й учителів», «частка випускників за спеціальностями»; 9) конкурентоспроможність науки з показниками «співвідношення численності наукового персоналу й витрат на науку», «співвідношення численності наукового персоналу й кількості зареєстрованих патентів» [11].

На наш погляд, описана класифікація досить ретельно складена і цілком адекватна сучасним соціально-економічним процесам, водночас їй притаманні деякі недоліки. По-перше, класифікація повністю випускає політичний напрям, хоча політика є одним з найбільш дієвих інструментів досягнення конкурентоспроможності країни. Водночас, політична стабільність цілком відповідає за швидкість і якість національного економічного розвитку, виступаючи або його координатором, або гальмом. По-друге, на нашу думку, конкурентоспроможність інститутів не повинна обмежуватись показником «рівень корупції», адже в умовах необхідності прискорення економічних процесів особливу увагу слід приділити простоті бюрократичних процедур, що, в першу чергу, включає в себе симпліфікацію діловодства. Спрощення «паперового навантаження» дозволить зекономити час та прискорити економічні процеси, не дарма розвинені країни максимально полегшують документальне оформлення бізнес-процесів, отже, вважаємо, що було б доцільно розширити описану групу за рахунок додаткового критеріального показника «інституційна швидкість», що характеризував би простоту відносин між інститутами та суб'єктами господарської діяльності, а також показником «інституційна динаміка», що визначав би, за поглядом Д. Сакса, відповідність економічної структури та інституцій країни завданням економічного зростання [12, с.16]. По-третє, конкурентоспроможність системи охорони здоров'я, на наш погляд, має бути доповнена показником «доступність медичних послуг», що характеризував би спроможність населення користуватися всіма медичними послугами, адже ні для кого не є таємницею умови сучасної вітчизняної «безкоштовної медицини». По-четверте, конкурентоспроможність системи освіти доцільно доповнити показником «відповідність випускних спеціальностей вимогам

постіндустріального суспільства», що має описувати відповідність системи освіти стратегічним завданням країни та брати за орієнтир інноваційну економіку. По-п'яте, конкурентоспроможність науки оцінюється показником «співвідношення численності наукового персоналу й витрат на науку», що, на нашу думку, не відбиває в повній мірі ефективності наукових процесів, проте відношення патентів і впроваджених розробок до чисельності наукового персоналу формувало б чіткіше уявлення про конкурентоспроможність науки.

В. Берестенко запропонував підхід, в основі якого лежить широкий діапазон теоретичних моделей, індексів та окремих індикаторів конкурентоспроможності [6]. Дослідник звів відомі підходи до оцінки національної конкурентоспроможності в єдиний комплекс, згрупувавши їх у «визначальні», куди відніс спеціалізовані теоретичні моделі (класична модель, модель Портера, модель подвійного ромбу, дев'ятифакторна модель, модель двоїстого модель, модель двоїстого подвійного конкурентного ромбу) та інші теоретичні моделі (SWOT та PEST аналізи), а також «ранжуючі», куди відніс зведені індекси (наприклад, індекс глобальної конкурентоспроможності), одиничні показники (наприклад, ВВП/чол.), комплекс одиничних показників (наприклад, індикатори рівня життя Кальверта - Хендерсона), проте проведений аналіз зайвий раз довів відсутність чітких теорій кількісного виміру національної конкурентоспроможності.

Висновок. В сучасних умовах глобального прискорення для опрацювання теоретичних моделей оцінювання конкурентоспроможності Україна вже не має часу, а наявних практичних методів не достатньо для повного і завершеного висновку, тому, на наш погляд, раціонально використовувати конкурентоспроможність як індикатор в загальному моніторингу економічного розвитку. Проте комплексність національної конкурентоспроможності виділяє цей показник серед інших (наприклад, індекс зростання валового внутрішнього продукту, індекс споживчих цін, індекс зростання мінімальної заробітної плати, прожитковий мінімум у середньому на одну особу та ін.), більше того, деякі з них використовуються задля вимірювання власне конкурентоспроможності, крім того,

не всі показники сумірні між собою, тому постає необхідність винайдення підходу до моніторингу економічного розвитку країни з уніфікацією його індикаторів, де своє місце посяде конкурентоспроможність. *Перспективами подальших досліджень* в даному напрямі є розробка методики оцінки економічного розвитку країни з урахуванням виявлених вище недоліків.

Література

1. Макара О.В. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на засадах соціальних аспектів / О.В. Макара // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». - 2008. - № 635 . - С. 253-256.
2. Стовбан Ю.Т. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізації [Електронний ресурс]: Нац. бібліотека ім. В.І. Вернадського/ Електронні фахові видання. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2010_6_2/31.pdf.
3. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гранжевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
4. Мищенко Л.Я. Оценка конкурентоспособности национальной экономики: теоретические и методические аспекты / Л.Я. Мищенко, А.И. Хомутова // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета [Электронный ресурс]. – Краснодар: КубГАУ, 2006. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2006/04/02/>
5. Ягельська К.Ю. Гроші як носій економічної енергії / К.Ю. Ягельська // Інноваційна економіка. – 2012. - №8 (34). - С. 225-228.
6. Берестенко В.І. Сучасні підходи до аналізу національної конкурентоспроможності / В.І. Берестенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2011. - №2. – С. 62-68.
7. Кифорук Т.Д. Категорія «конкурентоспроможність країни» у глобальній економіці / Т.Д. Кифорук, В.С. Корчун // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. - 2007. - №12. - С. 51-55.

8. Global Information Technology Report 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.weforum.org/issues/global-information-technology>
9. Охота В. Теорії міжнародної конкурентоспроможності національних економік та їх вплив на зовнішньоекономічну політику держави / Охота В. // Галицький економічний вісник. - 2010. - №4(29). - С. 5-11 - (світова економіка й міжнародні економічні відносини).
10. Ясин Е. Конкурентоспособность и модернизация российской экономики / Е. Ясин // Вопросы экономики. – 2004. - №7. – С. 4-32.
11. Белов А.И. Показатели и факторы конкурентоспособности национальной экономики / А.И. Белов // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. – 2011. - №4. – С. 204-211.
12. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації. – К.: Наук. Думка, 2003.

Резюме

Ягельська К.Ю. Оцінка національної конкурентоспроможності в складі моніторингу економічного розвитку країни

В статті розглянуто співвідношення категорій «конкурентоспроможність» та «економічний розвиток», досліджено особливості вимірювання конкурентоспроможності країни, виявлено переваги та недоліки методів оцінки, визначено місце конкурентоспроможності в складі моніторингу національного економічного розвитку.

Резюме

Ягельская Е.Ю. Оценка национальной конкурентоспособности в составе мониторинга экономического развития страны

В статье рассмотрено соотношение категорий «конкурентоспособность» и «экономическое развитие», исследованы особенности измерения конкурентоспособности страны, выявлены преимущества и недостатки методов оценки, определено место конкурентоспособности в составе мониторинга национального экономического развития.

Summary

E. Yagelskaya. Assessment of National Competitiveness in the Monitoring of the Economic Development of the Country

In the article the ratio of the categories “competitiveness” and “economic development” is examined, measuring a country's competitiveness is investigated, the advantages and disadvantages of assessment methods are revealed, place of competitiveness in the monitoring of national economic development is defined.